

dr hab. Renata Szczepanik, prof. UŁ

Wydział Nauk o Wychowaniu

Uniwersytet Łódzki

Łódź, 19 lipca 2024 roku

**Recenzja w związku z postępowaniem o nadanie stopnia doktora habilitowanego
Jerzemu Czołgoszewskiemu w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika**

Przedłożony do oceny materiał składa się z informacji o wykształceniu, przebiegu zatrudnienia oraz dorobku naukowym, w tym przede wszystkim osiągnięciu będącym podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. W dalszej części dokonam oceny, czy osiągnięcia naukowe dr. Jerzego Czołgoszewskiego ubiegającego się o stopień doktora habilitowanego, odpowiadają wymaganiom określonym w art. 219 ust. 1 pkt 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U.2023.742 ze zm.), w tym czy stanowią znaczny wkład w rozwój dyscypliny pedagogika.

Profil naukowo-zawodowy. Doktor Jerzy Czołgoszewski ma skończone studia magisterskie w zakresie ekonomiczno-społecznym, kolejno kształcił się w zakresie nauk politycznych (studium podyplomowe), ukończył roczne studium pedagogiczne, a następnie obronił pracę doktorską i w 2003 roku uzyskał stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie historii (UWM w Olsztynie, Wydział Humanistyczny). Wniosek o przeprowadzenie postępowania w sprawie nadania stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika został złożony 14 lutego 2024 roku (uprzednio nie było postępowania w tej sprawie z jego udziałem).

Doktor Jerzy Czołgoszewski od kilkunastu lat jest pracownikiem Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego związanym z Katedrą Pedagogiki Specjalnej i Resocjalizacyjnej, gdzie m. in. urzeczywistnia idee wiązania teorii, dydaktyki i praktyki zawodowej poprzez realizację projektu „Klinika Penitencjarna”. W latach 2011-2016 współpracował także z dwoma szkołami wyższymi (zajęcia dydaktyczne). Wcześniej przez wiele lat pracował w więziennictwie, w różnych jednostkach penitencjarnych od stanowiska wychowawcy począwszy, kolejno kierownika działu penitencjarnego po zastępcę dyrektora, a następnie w okręgowym inspektoracie i centralnym zarządzie SW. W tym czasie m. in. brał udział (a także kierował realizacją) w szeregu projektach unijnych, w tym dotyczących budowania spójnego systemu readaptacji społecznej skazanych oraz uczestniczył w licznych wizytach studyjnych i szkoleniowych związanych z więziennictwem w wielu krajach Europy i poza nią.

Jego naukowe zainteresowania więziennictwem sięgają studiów magisterskich i pracy nt. *Spoleczno-ekonomicznych uwarunkowań przestępczości młodocianych w Polsce (z uwzględnieniem badań przeprowadzonych w ZK w Iławie)*. Dysertacja doktorska poświęcona zaś była *Więziennictwu okresu stalinowskiego na Warmii i Mazurach w latach 1945-1956*¹. Po uzyskaniu stopnia doktora uwagę skupił na problemach więziennictwa okresu stalinowskiego, związanych ze szkoleniem pracowników SW, pracą operacyjną w więzieniach, karą śmierci oraz prześladowaniem kapelanów więziennych (4 publikacje wydane w latach 2005-2012, w tym 3 na łamach „Przeglądu Więziennictwa Polskiego” i jedna stanowiąca rozdział w monografii). Z perspektywy pedagogiki resocjalizacyjnej i dydaktyki szkoły wyższej szczególnie ciekawy jest drugi obszar związany z analizą autorskiego projektu „Klinika Penitencjarna”, który przypada mniej więcej na lata 2011-2019. Z tego okresu pochodzą 3 publikacje naukowe (rozdziały w monografiach).

W 2017 roku opublikował rozdział w monografii wydanej w języku angielskim przez UWM w Olsztynie poświęcony polskiemu modelowi wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet. Wydaje się jednak, że problematyka skazanych kobiet nie stanowiła już (ani wcześniej ani później) przedmiotu pogłębionych analiz autora.

Dorobek dr. Czołgoszewskiego jest raczej rozpoznawalny, o czym świadczy wielość cytowań, w tym kilka w zagranicznych pracach naukowych. „Ilościowo” nie jest to szczególnie obszerny dorobek naukowy, ale trzeba zwrócić uwagę, że większość to teksty wymagające dużego nakładu czasu i pracy z powodu wielości drobiazgowych danych z zakresu historii i mających duże wartości źródłowe. Po uzyskaniu stopnia doktora (nie licząc publikacji wskazanych jako osiągnięcia będące podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, tj. jednej monografii i 5 artykułów) w sumie opublikował 16 rozdziałów w monografiach naukowych i 10 artykułów w pismach naukowych, z czego 8 w *Przeglądzie Więziennictwa Polskiego*.

Niewątpliwie dr Czołgoszewski posiada szeroką wiedzę i kompetencje w zakresie europejskich i światowych systemów penitencjarnych i rozwiązań resocjalizacyjnych. W latach 2005-2013 uczestniczył w cyklu wielu zagranicznych wizyt studyjnych m. in. w teksańskich więzieniach

---

¹ Doktorat ma również swoją wersję książkową (choć nie rozumiem tu kolejności; wygląda na to, że książka została wydana wcześniej?/ równolegle? w stosunku do obrony rozprawy doktorskiej (2003). Mowa o monografii: Czołgoszewski, J. (2002). *Więziennictwo okresu stalinowskiego na Warmii i Mazurach w latach 1945-1956*. Tow. Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych Im. Wojciecha Kętrzyńskiego, o której pisze się, że wypełnia „lukę w historiografii” a „Jerzy Czołgoszewski postawił pierwszy krok na drodze ku ukazaniu pełnego obrazu dziejów więziennictwa okresu stalinowskiego na terenie Warmii i Mazur” (Soliński 2005, s. 271).

oraz w wielu krajach europejskich i w szkoleniach dla polskich funkcjonariuszy w ośrodkach akademickich w Teksasie (głównie z zakresu zarządzania zakładami karnymi). Swoje doświadczenia i refleksje w tym zakresie publikuje w branżowym piśmie dla Służby Więziennej – *Form Penitencjarne* (2005; 2015) i na łamach *Wiadomości Uniwersyteckich UWM* (2012).

Do 2023 roku uczestniczył czynnie w blisko 30 konferencjach oraz przygotował kilka recenzji artykułów naukowych do prestiżowych pism. Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego, Polskiego Towarzystwa Higieny Psychiczej i Towarzystwa Naukowego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie. Uwagę zwraca również aktywność popularyzatorska (m. in. organizacja różnych wydarzeń promujących sztukę więzienną, artykuły na łamach *Forum Służby Więziennej*, *Forum Penitencjarnym*). Jego aktywność i działalność badawcza oraz popularyzatorska zostaje doceniona m. in. przez Zarząd Główny Związków Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego (1998).

Analiza przebiegu pracy naukowo-zawodowej nasuwa mi trzy wnioski: 1) Więziennictwo od samego początku stanowi oś centralną, wokół której dr Czołgoszewski konsekwentnie gromadzi dorobek naukowy oraz zyskuje doświadczenie i kompetencje organizacyjne. Jego praca zawodowa najsilniej wiązała się z resocjalizacją penitencjarną (kilkunastoletni staż pracy w pionie penitencjarnym w jednostkach penitencjarnych; praca w jednostkach organizacyjnych SW). Na przestrzeni wszystkich lat jego kariery zawodowo-naukowej poszczególne osiągnięcia traktują niezmiennie o zagadnieniach więziennictwa. 2) Projekt „Klinika Penitencjarna” na pewno zasługuje na uwagę i jawi się niezwykle wartościowo i oryginalnie. W autoreferacie, na s. 46 zostaje to ujęte jako „największe osiągnięcie dydaktyczne”, nowatorskie na skalę ogólnopolską. 3) „Wielość” wykształceń z jednej strony można odczytywać jako zasób (interdyscyplinarność), a z drugiej jako brak specyficznej ciągłości tożsamościowej (mam na myśli zaplecze teoretyczno-metodologiczne). Czy badacz jest (bardziej) politologiem, historykiem czy pedagogiem? Publikacje² mają profil historyczny; nieznaczna część jest pokłosiem „wizyt” w więzieniach w innych krajach i traktuje o rozwiązaniach organizacyjnych w tamtych jednostkach, a tylko 3 rozdziały w monografiach umiejscowione są bezpośrednio na gruncie pedagogiki resocjalizacyjnej (wszystkie poświęcone są temu samemu zagadnieniu, tj. kształceniu studentów resocjalizacji w ramach Kliniki Penitencjarnej). Odpowiedzi na pytanie

---

² Mówię w tym momencie o pracach innych niż wskazane we wniosku jako osiągnięcie będące podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

nie ułatwia mi też spostrzeżenie, że prawie wszystkie artykuły naukowe opublikowane zostały w *Przeglądzie Więziennictwa Polskiego*. Z jednej strony wybór pisma to rezultat przedmiotu analiz podejmowanych przez dr. Czołgoszewskiego (zagadnienia związane z historią więziennictwa), z drugiej jednak postrzegam to jako brak prób włączenia się w szerszy dyskurs naukowo-społeczny.

Specyficzny punkt zwrotny ma miejsce dopiero kilku lat wstecz i obejmuje wyłącznie publikacje zakwalifikowane przez dr. Czołgoszewskiego jako osiągnięcie naukowe będące przedmiotem oceny „habilitacyjnej”. W dalszej części skoncentruję swoją uwagę właśnie na tej części dorobku i prócz oceny wartości naukowej, będę szukać odpowiedzi na pytanie o to, czy osiągnięcie to stanowi znaczny wkład w rozwój dyscypliny pedagogika.

Osiągnięcia będące podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego.

Podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika jest cykl powiązanych tematycznie publikacji pt. *Rozwój więziennictwa na przestrzeni dziejów Polski*. Składa się nań: monografia (*Geneza oraz kształtowanie się więziennictwa w I Rzeczypospolitej, Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim. Od służby miejskiego do strażnika więziennego*) (Wyd. UWM, Olsztyn 2021, s. 676) oraz 5 artykułów naukowych opublikowanych w latach 2021-2024 na łamach *Resocjalizacji Polskiej* (2021, 2023), *Law Education Security* (2023) i *Pedagogiki Katolickiej* (2024) oraz *Lubelskiego Rocznika Pedagogicznego* (2022).

Zacznę od uwagi dotyczącej wyboru pism. W okresie opublikowania artykułów wskazanych we wniosku jako element osiągnięcia naukowego wszystkie miały status tzw. „wysoko punktowanych”. 3 pisma (*Resocjalizacja Polska*, *Pedagogika Katolicka* oraz *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*) bezpośrednio związane są z dyscypliną pedagogika. Jedno pismo (*Law Education Security*) to nowa odsłona kwartalnika naukowego jakim był *Przegląd Więziennictwa Polskiego/The Prison Systems Review*. Jest to pismo o niekwestionowanej tradycji i pozycji w świecie czasopism naukowych (mimo zyskiwania nieco „słabszych” miejsc w rankingu pism wysoko punktowanych w niektórych latach); o charakterze interdyscyplinarnym usytuowanym w obszarze nauk społecznych (nauki o bezpieczeństwie; nauki prawne). Biorąc pod uwagę zakres tematyczny wszystkich artykułów i przedmiot analiz oraz znaczenie pism w polskim dyskursie pedagogiczno-naukowym poświęconym problemom resocjalizacji (mam na myśli przede wszystkim *Resocjalizację Polską* i *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*) ich wybór należy ocenić wysoko. Również tematyka dwóch artykułów opublikowanych w *Law*

Education Security (Przegląd Więziennictwa Polskiego/The Prison Systems Review) i Pedagogice Katolickiej pozostaje w ścisłym związku z obszarem tematycznym pism.

Monografia pt. Geneza oraz kształtowanie się więziennictwa w I Rzeczypospolitej, Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim. Od slugi miejskiego do strażnika więziennego. Monografia opisana jest w autoreferacie jako najważniejsze osiągnięcie naukowe po uzyskaniu stopnia doktora i trudno się nie zgodzić z taką oceną. Pytanie jakie towarzyszyło autorowi książki dotyczyło uwarunkowań stosowanych środków oddziaływania poprawczo-wychowawczego w stosunku do więźniów oraz rozwoju profesji strażnika więziennego na przestrzeni dziejów Polski (poprzedzających okres II Rzeczypospolitej). Lektura monografii pozwala stwierdzić, że jej treści całkowicie wpisują się w tak postawione pytanie. W uzasadnieniu autor słusznie podaje, że historia więziennictwa polskiego nie stanowiła zasadniczego przedmiotu analiz współczesnych badaczy zwłaszcza na poziomie opracowań monograficznych (zob. także opis ram chronologicznych prezentacji danych we wstępie książki, s. 19). Ponadto autor podkreśla, że jest to praca o charakterze interdyscyplinarnym (związana z pedagogiką, historią oraz naukami prawnymi), „która może stać się przyczynkiem do dalszego rozwijania podejmowanych problemów badawczych” (s. 4 autoreferatu). I rzeczywiście trudno nie zgodzić się z tą uwagą.

Muszę jednak zaznaczyć, że w tych cechach monografii upatruję zasadnicze walory merytoryczne, a jednocześnie nasuwały mi się pewne wątpliwości. Nie mam bowiem zastrzeżeń co do wartości naukowych monografii (rzetelności, drobiazgowości, wnikliwości, sposobu pogłębienia prezentowanych zagadnień) i tego, że praca stanowi ogromnie cenny materiał źródłowy. Natomiast czytając pracę wciąż szukałam w niej pedagogiki oraz wniosków na rzecz kształtowania się tradycji i tożsamości profesji polskiego więziennika w kontekście resocjalizacji. Nie chodzi mi oczywiście o dosłowne ekspozycje, ale o wnioski, które bez wątpliwości można by lokować na gruncie pedagogiki (zwłaszcza resocjalizacyjnej). Z jednej strony mój opór budziło to, że zdecydowanie w treściach książki, a zwłaszcza w opisie szeroko rozumianego „(izolacyjnego) oddziaływania poprawczo-wychowawczego”³, nadawane są pedagogice (więziennej, penitencjarnej) wartości „dyscyplinowania”, „korektury”, „nawracania” itp. Z drugiej, po głębszej refleksji uznałam, że błędem jest szukanie w przekazie płynącym z recenzowanej monografii współczesnego podejścia do pedagogiki (więziennej). Konieczne jest więc spojrzenie na monografię przez pryzmat historii stanowiącej zaplecze dla

³ Kategoria, która często pojawia się i w referacie i na łamach ocenianych publikacji.

rozwoju pedagogiki więziennej/ penitencjarnej. I to właśnie zupełnie zmienia znaczenie i ocenę wartości omawianej monografii. Ostatecznie więc umiejscawiam treści oraz przekaz płynący z monografii na polu historii wychowania (w zakresie pedagogiki resocjalizacji, czy w pewnym stopniu także edukacji dla bezpieczeństwa) i nadaję pracy – oprócz niewątpliwych wartości historycznych – walory pedagogiczne. Chodzi tu o historię resocjalizacji i rozwój modeli postępowania z przestępcami. Szczególnie zaś rozwój postaw zorientowanych na: „inwestowanie” w człowieka w izolacji więziennej, wiarę w jego poprawę, wychowanie oraz troskę o poprawę warunków kar izolacyjnych.

Mocne strony monografii upatruję we wkładzie do wiedzy w następujących obszarach:

1. **Początki nowoczesnej myśli resocjalizacyjno-penitencjarnej w Polsce.** Na szczególną uwagę zasługują tu ciekawe wątki „wytwarzania” wiedzy resocjalizacji penitencjarnej. Monografia daje szansę na przegląd poglądów nie tylko znanych polskich ojców penitencjarystyki czy pedagogiki więziennej, ale nieco mniej omawianych na łamach publikacji reformatorów, którzy przyczynili się do powstania nowoczesnego sposobu myślenia o więziennictwie w Polsce. W monografii dokonany został przegląd uwarunkowań, w jakich dokonywało się krystalizowanie polskiej myśli resocjalizacyjnej. Z jednej strony mamy opis nieludzkiego traktowania skazanych (wszechobecnej biedy, niedożywienia, katorżniczej pracy w kajdanach, kar cielesnych, wysokiej śmiertelności skazanych), a na tym tle autor przedstawia poglądy reformatorów i próby wdrażania ich w życie. Specyfika trudności wdrażania reform powodowana była sytuacją geopolityczną ziem polskich. Więziennictwo podlegało silnym wpływom prawnym, organizacyjnym i ideologicznym zaborców. Zresztą elementy różnych rozwiązań innych państw i próby ich ujednolicania były jednym z najważniejszych wyzwań przed jakimi stało państwo polskie po odzyskaniu niepodległości.
2. **Przemiany myślenia o więziennictwie w Polsce na tle rozwoju modeli resocjalizacji penitencjarnej na świecie.** Co prawda specyfika konstituowania się „polskiego więzienia” tkwiła w silnym podleganiu i przejmowaniu różnych wpływów zaborców (m. in. w ten sposób wprowadzono system klasyfikacji więźniów), ale też autor pokazuje różne reformy, jakie dokonywały się pod wpływem nowoczesnych rozwiązań w odległych krajach (np. bardzo ciekawy opis projektu Niemcewicza organizacji personelu więziennego na wzór amerykański).
3. **Początki tworzenia się systemu,** wypracowywanie reguł, struktur, nazw czy nadawanie celów i funkcji społecznym więziennictwu i innym instytucjom izolacyjnym (np.

„poskromienie i poprawa swawolnych”, s. 71; łączenie zadań np. przytulku, domu pracy i więzienia), **początki myśli readaptacyjnej** (np. wskazanie w celach, że celem jest powrót do społeczeństwa, s. 80). W monografii niezwykle poznawczo zaznacza się rozwój nazewnictwa, który dokonywał się wraz z postawianiem nowych instytucji i modeli postępowania z osobami niedostosowanymi społecznie i przestępcami (np. geneza popularnych określeń jak ciupa, koza, pikus); ukazane zostały także warunki „wytwarzania” i przyjmowania określonych terminów i nazw (różnice w nazwach w zależności od rejonu, np. w Gdańsku nawiązywały do terminologii pruskiej).

4. **Geneza i organizacja (izolacyjnych) instytucji resocjalizacyjnych (także dla dzieci)** w kontekście rozwoju miast, walki z biedą oraz przeciwdziałaniem żebractwu i przestępczości; charakterystyka domów, do których kierowano „osoby moralnie upadłe płci obojga” (s. 57); opis wpływów organizacyjnych tych instytucji na więziennictwo (w tym edukację, rozwój czytelnictwa). Warte podkreślenia jest to, że tego rodzaju „domus correctionis” (s. 59) powstawały głównie dzięki składkom publicznym na cele dobroczynne. Domy te były kosztowne w utrzymaniu (koszty budynków, strażników), ale starały się utrzymać same. Imponuje drobiazgowy opis stanowisk zawodowych i zakresu zadań (od felczera po personel strażniczy).
5. **Wykorzystywanie izolacji więziennej w celach indoktrynacji ideologicznej, politycznej.**
6. **Przemiany w sposobie traktowania pracy więźniów** i znaczeń jej nadawanych (od niewolniczej po „poprawczą”).
7. **Warunki zmiany podejścia wobec kar cielesnych więźniów** (warunki wychowawczo-poprawcze, warunki ekonomiczne związane ze śmiertelnością i kosztami leczenia oraz nieprzydatności w pracy); ukazanie rozwoju myśli i praktyki zapobiegania praktykom znęcania się nad więźniami (np. nakładanie kar różgi na strażników).
8. **Konsekwencje represyjności polityki karnej**, warunki bytowe i opieka medyczna w więzieniach.
9. **Rozwój profesji, którą współcześnie określamy mianem Służby Więziennej.** Z monografii można wyczytać, że był to zawód, który na początku był niedoceniany, niskopłatny, negatywnie kojarzony np. z katem i dopiero później zyskiwał na uznaniu. W poszczególnych rozdziałach omówione są również zagadnienia stanowiące genezę „militaryzacji” SW. Ukazane zostały silne związki z wojskowością, począwszy od form organicznych po klimat towarzyszący pracy. Prezentowane są motywacje do pracy w zawodzie, rodząca się tożsamość zawodowa (nie tylko traktowanie pracy instrumentalnie

jako źródła dochodu, ale wytwarzanie się etosu pracy poprzez m. in. tworzenie procedur do walki z pijaństwem strażników, kar wobec tych, którzy stosują przemoc wobec więźniów).

10. **Opisy przestępczości** w poszczególnych okresach historycznych (np. sylwetki społeczno-zawodowe przestępców, struktura przestępczości, statystyki). Rozwój nowoczesnego więziennictwa polskiego przypada na szczególnie niekorzystny czas polityczny (okres konfliktów polityczno-wojennych, niestabilności państwa polskiego i jego podległości), stan anomii ostrej (chaos, kryzys wojenno-gospodarczy sprzyja nasileniu przestępczości). Z kolei w okresach względnej stabilizacji uwidaczniała się konieczność nadrabiania przez sądy zaległości, stąd bardzo wysoki wskaźnik uwięzień, co z kolei sprzyjało złej sytuacji materialnej. Losy więźniów były tragiczne, a samo uwięzienie stanowiło realne zagrożenie dla zdrowia i życia.

W monografii przedstawiona jest wiedza, która (jeśli już, to) do tej pory była rozproszona w różnych „małych” opracowaniach. Niektóre informacje przedstawione w monografii jawią się jako „ciekawostki” pierwszych rozwiązań konstytuującego się więziennictwa, np. kary pozbawienia wolności nieoznaczone czy kara „1 godziny”. Oczywiście z perspektywy współczesności „kara jednej godziny” pozbawienia wolności może śmieszyć, ale lektura monografii każe sądzić, że nawet najkrótsze pobyty w więzieniu na początku ich konstytuowania się graniczyły ze śmiertelnym niebezpieczeństwem (dosłownie) i stanowiły często stały uszczerbek na zdrowiu (zwłaszcza jeśli więźniów nie było stać na opłaty swojego uwięzienia). Jest to niezwykle ważna konstatacja w kontekście współczesnej powszechności populizmu penalnego, a w tym głoszenia pochwał dla kary „o chlebie i wodzie” czy przywrócenia kar cielesnych (np. chłosty⁴).

Niezwykle poznawczym jest także opis specyficznych rytuałów towarzyszących ogłoszeniu końca kary (np. s. 37). Jest to zagadnienie kompletnie niewykorzystane na gruncie resocjalizacji, a przecież w sposób naturalny przywodzi na myśl skojarzenie z rehabilitacją przestępcy (rozumianą jako „odzyskanie dobrego imienia”).

Słabe strony upatruję w tym, że przy wielości i szczegółowości różnych danych (stanowiących świetny materiał źródłowy) brakuje podsumowań i wniosków. Zdecydowanie dominuje warstwa informacyjna i drobiazgowa prezentacja szczegółowych danych nad ich analizą – co

---

⁴ Por. J. Włodarczyk-Madejska i in. Ogólnopolskie Badanie Wiktyimizacyjne 2020. Raport z badania, Warszawa 2020.

przy obszerności opracowania w pewnym momencie zaczyna ciążyć i dlatego „oczekuje się” jakiegoś podsumowania, konkluzji stanowiących link do kolejno omawianych zagadnień. Czytając książkę „czekałam” z niecierpliwością na podsumowanie, w którym liczyłam, że moje poczucie niedosytu w tym zakresie zostanie zaspokojone. Niestety nic takiego się nie stało. Książkę zamyka „Zakończenie”, w którym co prawda zasygnalizowane zostały kluczowe (z punktu widzenia rozwoju więziennictwa i etosu zawodu SW) zagadnienia, ale bardziej jest to podsumowanie poszczególnych wątków przedstawionych w książce, niż wnioski z analizy na rzecz precyzyjnego omówienia głównego problemu badawczego. Jeśli chodzi o to ostatnie, to poświęcony został temu właściwie tylko jeden akapit (ostatni w Zakończeniu) i to w formie bardzo ogólnej, lakonicznej uwagi. Właściwie zabrakło to odpowiedzi na pytania szczegółowe postawione przez autora we wstępie książki (zwłaszcza, że zostały one postawione w sposób wymagający dokonania konkretnej oceny, np. „W jaki sposób i na ile silnie rozwój kary pozbawienia wolności w dawnej Polsce przyczynił się...?”(s. 17)

Artykuły naukowe. Artykuły wskazane we wniosku jako część osiągnięcia naukowego stanowią integralne w stosunku do wyżej opisanej monografii (i względem siebie) opracowania pod względem tematyki oraz sposobu analizy, a także szczegółowości i drobiazgowości prezentowanych danych. Podobnie jak w przypadku monografii, także i artykuły włączyć można do przestrzeni historii resocjalizacji (zwłaszcza pedagogiki resocjalizacyjnej). Pierwszy (*Rusyfikacja systemu penitencjarnego Królestwa Polskiego po powstaniu styczniowym 1863 r.*) traktuje o niekorzystnych zmianach w polskim systemie penitencjarnym, jakie nastąpiły po upadku powstań - zasadnicze zmiany po utracie autonomii Królestwa Polskiego powodowane były nie troską o rozwój modelu penitencjarnego, ale wzmocnieniem aparatu represji zaborcy. Kolejny tekst (*Środki poprawczo-wychowawcze stosowane wobec małoletnich więźniów w Królestwie Polskim (do 1867 roku)*) jest niezmiernie ciekawym artykułem i dostarcza wartościowej wiedzy o „postępowaniu” z młodocianymi więźniami, również dziewczętami. Jedna uwaga krytyczna dotyczy wniosku (zawartego już w abstrakcie powtórnego na końcu), że stosowane środki „wywierały korzystny wpływ na poprawę moralną małoletnich więźniów” (s. 236). Organizacja środków poprawczo-wychowawczych oraz tworzenie warunków sprzyjających poprawie (np. izolowanie od dorosłych, oświata, indywidualizacja w zakresie pracy itp.) nie jest tożsama z poprawą (wątek „poprawy” nie stanowił przecież przedmiotu analiz). Następne artykuły dotyczą zagadnień związanych z rozwojem profesji więziennych. Przybliżona została sylwetka Franciszka Korwina-Maternickiego (*Franciszek Korwin-Maternicki (1815-1899) – nadzorca i ekspert więzienny, pedagog penitencjarny oraz działacz*

społeczny Królestwa Polskiego) oraz jego niekwestionowany wkład w gromadzenie i popularyzowanie wiedzy nt. „moralnej poprawy” małoletnich przestępców. Niezwykle ciekawe opracowanie (*Sylwetki i patriotyczne postawy kawalerów Orderu Virtuti Militari – nadzorców więzień w Królestwie Polskim*) stanowi prezentacja sylwetek trzech nadzorców więziennych – zdymisjonowanych oficerów wojska. Sytuacja opisywanych nadzorców była pełna ambiwalencji – z jednej strony starali się o urząd nadzorców więzień będących na „usługach” cara, z drugiej przejawiali postawy patriotyczne. I w końcu artykuł traktujący o *Odwołaniu do Boga w przysiędze strażników więziennych w Polsce na przestrzeni wieków*, który tym się różni od innych opracowań wskazanych jako podstawowe osiągnięcie, iż „wykracza” poza dotychczasowe ramy analiz historycznych i sięga swoim zainteresowaniem czasów współczesnych. Jest to bardzo oryginalna publikacja stanowiąca krótki przegląd znaczenia, formuły i przebiegu przysięgi strażników więziennych (ze szczególnym uwzględnieniem odwołania do Boga) od czasów średniowiecznych.

Podobnie jak w przypadku mojej oceny dotyczącej monografii, tak i tutaj mam krytyczne spostrzeżenie. Publikacje te posiadają niewątpliwe wartości naukowe i cechuje je rzetelność prezentowanych danych. Na pewno stanowią ważną źródło danych i inspirować do dalszych poszukiwań. Za pewną słabość natomiast uznaję brak wniosków nt. znaczenia opisywanych zagadnień dla rozwoju (polskiego) systemu penitencjarnego w szerszym spojrzeniu.

Konkluzja. Pozytywnie oceniam dorobek naukowy, dydaktyczny i działalność popularyzatorską dr. Jerzego Czołgoszewskiego. W mojej ocenie osiągnięcie będące podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego spełnia w wystarczającym stopniu warunek znaczącego wkładu do dyscypliny pedagogika (w zakresie historii pedagogiki resocjalizacyjnej). Opowiadam się za nadaniem dr. Jerzemu Czołgoszewskiemu stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika.

Renata Szczepanik

